

ВИКОРИСТАННЯ АКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМООРГАНІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

А.М.Киливник

Анотація. У статті висвітлюються питання використання активних методів навчання в контексті формування навичок самоорганізації майбутніх учителів початкових класів.

Ключові слова: активні методи навчання, культура самоорганізації, педагогічні умови, тренінг.

Аннотация. В статье освещены вопросы использования активных методов обучения в контексте формирования навыков самоорганизации будущих учителей начальных классов.

Ключевые слова: активные методы обучения, культура самоорганизации, педагогические условия, тренинг.

Summary: The article depicts the problems of using the active methods of education which promote the formation of self-organizational skills of future teachers of primary school.

Key words: active methods of education, culture of self-organization, pedagogical conditions, training.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день є актуальним питання самоорганізації майбутніх учителів. Значні зміни в системі освіти вимагають нових підходів до навчально – виховного процесу в початковій школі. Постає проблема не тільки фахової підготовки майбутніх учителів з формування у них навичок самоорганізації, а й уміння передати ці властивості школярам, починаючи з першого уроку в школі. Як ніколи, на якість підготовки майбутнього педагога впливає умова максимального наближення навчального процесу до практичної сфери діяльності вчителя початкових класів. І саме підготовка фахівця з відповідним рівнем компетентності та кваліфікації (з урахуванням особливостей розвитку українського соціуму) вимагає продуманого оновлення традиційних методів навчання в закладах освіти.

Аналіз попередніх досліджень. Проблема пошуку і вдосконалення методів та прийомів активізації пізнавальної діяльності майбутніх учителів є актуальною для багатьох дослідників. Підвищенню ефективності процесу навчання присвячені праці таких вітчизняних науковців, як: А.Алексюка, В.Онищука, Ю.Чабанського та ін. Значний вплив на дослідження з даної тематики мають напрацювання зарубіжних учених: Т.Берда, М.Коула, Ж.Піаже, Г.Сайкса.

Питання поширення активних методів навчання розробляють провідні вітчизняні спеціалісти Г.Каніщенко, Ю.Сурмін, В.Чуба, П.Шеремет та зарубіжні фахівці С.Бекер, Дж.Б'юлер, Д.Робін. Згідно з їхніми дослідженнями – активні методи навчання є такою формою організації освітнього процесу, яка заснована на психолого – педагогічних людських взаємостосунках та взаємодії. В такій діяльності чільне місце відводиться групі студентів, які, обговорюючи питання, сперечаються і погоджуються між собою, стимулюють і активізують один одного. При використанні цих методів сильніше за все на інтелектуальну активність впливає дух змагання, який проявляється, коли люди колективно шукають істину. Класичними методами є: 1) евристична бесіда, 2) метод дискусії, 3) „мозковий штурм”, 4) метод „круглого столу”, 5) метод „ділової гри”, 6) конкурси практичних робіт (творчих проєктів) з подальшим їх обговоренням і інші [1-8].

Активні методи навчання – один із важливих напрямів сучасних педагогічних досліджень. Проблема їх пошуку для активізації навчально – пізнавальної діяльності майбутніх учителів порушується у різний час різними авторами. Пропонуються різноманітні варіанти їх вирішення: збільшення обсягів викладеної інформації, її ущільнення і прискорення процесів зчитування; створення особливих психологічних і дидактичних умов навчання; посилення контрольних форм і управління навчально–пізнавальною діяльністю; широке використання технічних засобів. Але проблема впровадження активних методів і прийомів навчання майбутніх учителів потребує подальших розробок у сфері її поширення та активізації.

Мета статті полягає у висвітленні питання використання активних методів навчання в контексті формування навичок самоорганізації майбутніх учителів початкових класів.

Виклад основного матеріалу. Перед тим, як ми розглянемо ефективність активних методів навчання для формування культури самоорганізації майбутніх учителів, варто з'ясувати генезу цього терміну. За визначенням академіка НАПН України У.Гончаренка, культура – це „сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий

Матеріали конференції "Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти"

рівень розвитку суспільства й людини і втілюються в результатах продуктивної діяльності... Водночас під культурою розуміють рівень освіченості, вихованості людей, а також рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльністю" [2, с.182]. Самоорганізація – а) визначає процеси (явища), які пов'язані зі зміною структури і забезпеченням узгодженої поведінки системи завдяки наявності внутрішніх зв'язків і контактів із зовнішнім середовищем;

б) процес, у ході якого створюється, відтворюється чи вдосконалюється організація складної динамічної системи: процеси самоорганізації можуть відбуватись лише в системах, що володіють високим рівнем складності й значною мірою кількісних елементів, зв'язки між якими мають не жорсткий, а ймовірний характер (жива клітина, організм, біологічна популяція, біогеоценоз, людський колектив тощо). Процеси самоорганізації відбуваються за рахунок перебудови наявних та утворення нових зв'язків між елементами системи. Відмінна риса процесів самоорганізації – їх цілеспрямований, але разом з тим і природний, спонтанний характер [5, с.58].

в) інтегральна сукупність природних і соціально набутих властивостей, втілена в усвідомлені особливості волі та інтелекту, мотивів поведінки і реалізована в упорядкованості діяльності та поведінки. Це показник особистісної зрілості. Першою ознакою високої самоорганізації слід вважати активне самоусвідомлення себе як особистості. І якщо процес самовиховання переважно спрямований у майбутнє, то самоорганізація припускає, що цей процес відбувається в даний час. Одним із показників розвитку самоорганізації є відповідність життєвих виборів (професії, друзів, хобі і т. д.) індивідуальним особливостям особистості.

Аналіз останніх дає можливість визначитись, що за основу дослідження соціально-психологічних якостей майбутнього вчителя початкових класів у період їхнього професійного становлення можна послугоуватись третім варіантом потрактування самоорганізації (в). Об'єднання трьох базових понять – культура, самоорганізація і майбутні вчителі початкових класів – дає нам наступне визначення. Культура самоорганізації майбутнього вчителя початкових класів – це система ціннісних орієнтацій, поведінки, світогляду, знань, умінь та навичок, що забезпечують цілеспрямовану й результативну діяльність з метою задоволення особистісних і професійних потреб. Особливістю культури самоорганізації вчителя саме початкових класів є те, що одним із найважливіших його професійних обов'язків є формування навичок самоорганізації в молодших школярів, починаючи з перших днів навчання в школі. А для формування таких навичок в учнів майбутній учитель має сам володіти ними досконало. І найефективніший спосіб прискорення цього процесу – використання саме активних методів навчання (АМН) [1-8]. Конструктивні активні методи забезпечують умови для побудови єдиної логіки створення і розгортання змісту професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів. У той самий час охоплюються всі головні напрями навчального процесу – від постановки цілей і конструювання змісту, засобів до перевірки ефективності роботи АМН. Науковий контекст АМН полягає в тому, що:

- використовуючи їх, викладач запроваджує гнучкі алгоритми, які передбачають проектування процесу в контексті формування навичок самоорганізації з елементами педагогічного експерименту, пошуку;

- на відміну від традиційних форм навчання, тут маємо модель навчального процесу для ВНЗ, яка зумовлює структуру та зміст становлення професійної культури самоорганізації майбутніх учителів, з урахуванням особистісних рис характеру та інтелектуальних можливостей;

- реалізується принцип цілісності та системності, які дають змогу гармонійно поєднати всі компоненти професійної культури самоорганізації.

Для формування навичок самоорганізації використовуємо таку послідовність упровадження та вивчення АМН:

1 етап: пропедевтичний – передбачається оволодіння досвідом діяльності та системою невербальних знань з інтуїтивним ресурсом фахівців навчально – виховного профілю освіти молодших класів.

2 етап: систематизації узагальненого досвіду – маємо дидактичну адаптацію невербальних знань практичних фахівців викладачами та науковцями вищої школи у вербальній формі, а саме: лекції, статті, підручники.

3 етап: трансформації узагальнених знань – реалізація передавання знань студентам, які опрацьовують запропонований матеріал і оцінюють можливість його використання для майбутньої професії.

4 етап: перетворювальний – здійснюється набуття професійного досвіду (звички, стереотипи, цінності та спосіб поведінки) через адаптацію отриманої інформації завдяки спеціальним системам форм, методів, засобів.

У процесі формування різних компонентів культури самоорганізації майбутніх вчителів ми використовуємо три ефективні і основні форми роботи: лекційну, ігрову та тренінгові (табл.1).

Таблиця 1

Форми АМН розвитку навичок самоорганізації

Когнітивний компонент	Поведінковий компонент	Афективний компонент
ЛЕКЦІЇ: а) візуалізації; б) діалогічна; в) проблемна; г) з аналізом конкретних ситуацій.	СЕМІНАРИ: а) ділові ігри; б) рольові ігри; в) організаційно – діяльнісні методи; г) мозковий штурм.	ТРЕНІНГИ: а) впевненості в собі; б) креативності; в) особистісного росту; г) розвитку навичок самоорганізації

Було проаналізовано ефективність використання (сприймання та можливість використання на практиці) у навчальному процесі майбутніх учителів початкових класів активних методів навчання. Результати досліджень надано в зведеній таблиці (табл.2)

Таблиця 2

Контекст ефективності форм АМН

№	Назва форми використання АМН	Контекст запропонованої форми активних методів навчання	Ефективність (у %)
А	Формування когнітивного компоненту самоорганізації (Лекції)		
01	Лекція – візуалізація	Лекція з використанням візуальних матеріалів і технічних засобів її представлення (схеми, таблиці, опорні конспекти), мультимедійні засоби навчання.	24%
02	Проблемна лекція	Активізація мислення студента здійснюється за допомогою створення проблемних ситуацій – постановка проблеми, проблемне завдання і т. ін.	25%
03	Лекція - діалог	Найпоширеніша форма активного залучення, що передбачає контакт викладача з аудиторією.	19%
04	Лекція з аналізом конкретних ситуацій	Метод навчання, застосування якого передбачає осмислення реальної життєвої ситуації. За таких умов сама проблема не має однозначного розв'язання.	28%
Б	Формування поведінкового компоненту самоорганізації (Семінари)		
05	Ділова гра	Форма відтворення соціального змісту професійної діяльності, моделювання систем, відносин, характерних для даного виду практики. Ділова гра передбачає розгляд спеціальних ситуацій, що відтворюють умови професійної діяльності майбутнього вчителя початкових класів.	64%
06	Рольова гра	Форма організації педагогічного процесу, що полягає у виконанні її учасниками різних ролей, значущих для них у повсякденному житті. Зміст рольової гри визначається тим, що людина „приймає” певну соціальну роль і демонструє поведінкові моделі, які суб'єктивно відповідають її сприйманню ролі.	65%

Матеріали конференції "Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти"

07	Організаційно-діяльнісна гра (ОДГ)	Одна з ігрових форм, спрямованих на проектування і створення нових типів організації колективної мислєдіяльності. Складається через цілепокладання, побудову програм її реалізації, рефлексію діяльності та оцінювання отриманого результату. Мета ОДГ – створити для студентів освітній простір, де під освітою розуміється вихід за межі уявлень і своїх умінь [6].	66%
08	Мозковий штурм	Це метод, який дає змогу за короткий строк отримати велику кількість ідей, що так чи інакше належать до поставленого завдання. Потім, після ретельного аналізу висунутих пропозицій, визначається потрібне рішення. В основі лежить принцип „відкладеного обговорення”, який вчить думати вголос і бути не критично прийнятим іншими учасниками процесу спільного творення. Важливим є створення відповідного психологічного настрою на роботу та підтримання її по ходу розвитку всього творчого процесу. Також обов’язкова фіксація всіх ідей на дошці чи листках (ватмані). Можливе проведення підготовчих релаксаційних вправ та процедур перед мозковою атакою.	70%
В	Формування афективного компоненту самоорганізації (Тренінги)		
09	Тренінг впевненості в собі	Це альтернативна форма навчання, внаслідок якої теоретичні знання і практичні навички засвоюються в комплексі. У даному тренінгу формується впевненість у своїх силах і можливостях.	82%
10	Тренінг креативності (творчості)	Формулювання завдань тренінгу забезпечує цілеспрямовану подачу матеріалу, що включений в навчальну програму, але з точки зору творчого підходу до нестандартних завдань.	88%
11	Тренінг особистісного зростання	Тренінг формування і присвоєння способів „правильної” поведінки та дій, через напрацювання методів подолання типових життєвих та професійних ускладнень.	92%
12	Тренінг розвитку навичок самоорганізації	Авторський тренінг, у якому формуються необхідні здібності та навички, що необхідні для трансформації самоорганізації майбутніх учителів початкових класів в уміння передавати отримані знання та досвід своїм учням.	95%

Дана таблиця підтверджує багаторічні дослідження ефективності різних АМН. Так відносно невисоку активність має така форма навчання, як лекція – „стандартна” має „ККД” – 5- 20%, запропоновані різновиди мають більші показники (від 19% до 28%) за рахунок активізації групової взаємодії студентів – майбутніх учителів. Більш високий потенціал мають такі форми використання АМН, як ділові та рольові ігри (64% - 65%), організаційно – діяльнісна гра (ОДГ) до 66%, та мозковий штурм – 70%. Це відбувається за рахунок створення певної інтелектуальної „конкуренції” та включення резервів власної творчості. І найбільш висока ефективність використання АМН характерна для тренінгів (82% - 95%), тому що для цієї форми роботи є характерною підвищена працездатність учасників за рахунок створення відповідних специфічних умов, які унеможливають позицію спостерігача процесу, підвищений емоційний фон та постійне порівняння, рефлексія – „Як мені з цими знаннями та досвідом бути в реальному житті?”

Авторський тренінг на тему самоорганізації має робочу назву: „Формування та розвиток навичок самоорганізації у майбутніх учителів”. Він розрахований на 3 дні (по 3 пари в день – 18 годин), і відбувається за наступним планом: 1 день: 1) знайомство з темою тренінгу; 2) правила і сетінг роботи групи; 3) тестування щодо самоорганізації; 4) робота з власними та професійними цілями; 5) заключна рефлексія.

2 день: 1) ранкова рефлексія; 2) робота з власними сильними сторонами; 3) мозковий штурм на тему: „Що покращує нашу самоорганізацію?”; 4) робота над методикою: „Мої професійні пріоритети”; 5) заключна рефлексія.

3 день: 1) ранкова рефлексія; 2) структура самоорганізації; 3) рольова гра: „Самоорганізація вчителя”; 4) виставлення професійних пріоритетів майбутніми вчителями; 5) ресурсні та релаксаційні техніки для покращання самоорганізації; 6) підведення підсумків тренінгу та подальші рекомендації.

Аналізуючи дану таблицю, можна виділити ряд відмінних особливостей активного навчання:

1) Активізація мислення, коли учасник проявляє певні види активності незалежно від власного бажання.

2) Достатньо тривалий час включений у навчальний процес, активність при цьому значна, тривала і стійка (тобто впродовж усього заняття).

3) Самостійне творче напрацювання рішень підвищує ступінь мотивації і емоційності майбутніх учителів.

4) Постійна взаємодія студентів та викладачів завдяки прямим і зворотним зв'язкам. Значний інтерес у професійній освіті мають АМН, суть яких – у створенні дидактичних і психологічних умов, що сприяють виявленню інтелектуальної, особистісної і соціальної активності майбутніх учителів у розрізі формування навичок самоорганізації освітян.

Висновки. 1. Проведене нами дослідження підтверджує, що активізація методів навчання виступає важливою умовою формування навичок самоорганізації майбутніх учителів початкових класів.

2. Аналіз ефективності того чи іншого активного методу навчання опирається на практичні дослідження сприйняття даної форми роботи студентами – майбутніми вчителями, на бажання і можливість використовувати отримані знання та власний досвід у своїй педагогічній практиці.

3. Широкий діапазон ефективності активних форм навчання від 9% до 88% лише підтверджує необхідність комбінування запропонованих методик для підвищення рівня професіоналізму загалом і навичок самоорганізації в конкретному випадку.

4. Подальший науковий пошук автора буде спрямований на створення нових форм активізації навчання майбутніх педагогів та формування у них навичок самоорганізації як умови високого професіоналізму вчителя початкових класів.

Література

1. Ващенко Г.Г. Загальні методи навчання / Г. Г. Ващенко. – К. : Укр. вид. спілка, 1977 – 441 с.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Довідкове видання. – Київ: „Либідь”, 1997. – 374 с.
3. Дудченко В.С. Инновационные игры, методика, теория и практика / В.С. Дудченко: - Таллин: Палтус. – 1989. – 102 с.
4. Зайцева Т.В. Теория психологического тренинга: психологический тренинг как инструментальное действие / Т. В. Зайцева. – СПб. : Речь, М. : Смысл, 2002. – 80 с.
5. Козловська І.М. Словник – довідник педагога – науковця / І. М. Козловські. – Львів, „Сполом”, 2006. – 58 с.
6. Попов С. Организационно – деятельностная игра: мышление в «зоне риска» / С. Попов // Кентавр. – 1984. - № 3. – 298 с.
7. Ягупов В.В. Педагогіка : [навч. посіб.] / В. В. Ягупов. – К. : Либідь, 2003. – 560 с.
8. Яценко Т.С. Активная социально – психологическая подготовка учителя к общению с учащимися / Т. С. Яценко. – К. : „Освіта”, 1993. – 208 с.